

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง "บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง
ได้อาศัยแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนำมาเป็นกรอบและแนวทางในการศึกษา
ครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน และบทบาทของสื่อพื้นบ้าน
2. แนวคิดในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อการพัฒนาประเทศ
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านและวัฒนธรรม

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน และบทบาทของสื่อพื้นบ้าน

สังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ เป็นสองสิ่งที่ยากจะแยกออกจากกันไม่ได้
และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง สิ่งที่ยากจะแยกสิ่งหนึ่งว่าแตกต่างจากอีกสิ่งหนึ่ง
ก็คือ วัฒนธรรม ในขณะที่วัฒนธรรมก็เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคม
และจิตใจของมนุษย์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2535 : 34; ราชย์ พิติดังตัน อ้างถึงใน
สุเทพ สุนทรเกษม, 2519: 167) รวมทั้งความต้องการจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์
(บุญยงค์ เกศเทศ, 2536 : 54)

แม้ว่าวัฒนธรรมจะมีความสำคัญกับมนุษย์ แต่สิ่งที่ควบคู่มาด้วยกันอีกประการหนึ่ง
ก็คือ การสื่อสาร เราอาจกล่าวได้ว่าที่ใดมีวัฒนธรรมที่นั่นย่อมมีการสื่อสาร เนื่องจากสังคม
ต่าง ๆ นั้นอาศัยการสื่อสารในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ทั้งในแนวตั้ง คือการถ่ายทอด
วัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในสังคมเดียวกัน และในแนวนอน คือการถ่ายทอด
วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนเป็นที่ยอมรับกันว่าการสื่อสารและวัฒนธรรมมี
ความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดทั้งในวิชาการด้านการสื่อสาร ด้านสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา
ดังนี้

Lasswell (1948 : 37-51 อ้างถึงใน ประมะ สตะเวทิน, 2533 : 137) กล่าวว่ บทบาทหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสาร คือการถ่ายทอดมรดกทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ

Bogards (1937 : 36 อ้างใน Dahama และ Bhatnagar, 1980 : 22) กล่าวว่ รูปแบบวัฒนธรรมนั้นเป็นการแสดงถึงความเชื่อซึ่งมีอยู่ในมนุษย์ทั่วไป ในรูปแบบที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่เรียบง่ายไปจนถึงซับซ้อน และถือเป็นพฤติกรรมของเด็ก คนหนุ่มสาวและผู้ใหญ่ เป็นการแสดงรูปแบบการโต้ตอบที่เกิดขึ้นจนเป็นปกติวิสัยที่แสดงลักษณะเด่น 2 ประการ คือ การที่บุคคลเข้าร่วมในวัฒนธรรมนั้น ๆ และมีการช่วยถ่ายทอดจากสมาชิกของกลุ่มผู้อื่น ๆ จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

Hall (ไม่ระบุปีที่พิมพ์ อ้างถึงใน อรุณ เลิศจรรยาภักดิ์, ไม่ระบุปีที่พิมพ์ : 50) กล่าวว่ การส่งต่อทางวัฒนธรรมนั้นส่งต่อโดยภาษาท่าทาง ความสัมพันธ์ของระยะทางด้านกายภาพเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมและพื้นฐานทางวัฒนธรรม ทำให้เห็นว่าวัฒนธรรมนั้นมองตนเองอย่างไร ดังนั้นวัฒนธรรมก็คือ การสื่อสาร

สุภัตรา สุภาพ (2535: 44) กล่าวถึง การสื่อสารว่ามีส่วนในการจัดเวลาทางสังคมแก่มนุษย์ในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ ซึ่งอิทธิพลของการสื่อสารจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับบุคคล ภูมิหลังของครอบครัว ซึ่งมีส่วนในกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคน

จากแนวคิดที่มองว่าการสื่อสารมีบทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรมดังกล่าว ได้ส่งผลให้เกิดการยอมรับว่าวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ประเพณี พิธีกรรม การละเล่นดนตรี ฯลฯ ก็คือ "สื่อ" อีกรูปแบบหนึ่งนั่นเอง ที่อาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ได้แก่ "สื่อพื้นบ้าน" ซึ่งเปิดสอนในคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิทยาลัยครูอีกหลายแห่ง หรือ "สื่อประเพณี" ซึ่งเปิดสอนในคณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นอกจากนี้ยังมีการเรียก "สื่อพื้นเมือง" หรือ "สื่อท้องถิ่น" ซึ่งมีความแตกต่างกันไป แล้ว
แต่ว่าสถานศึกษาใดหรือบุคคลจะเรียกตามที่เราเห็นว่าเหมาะสม (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2530 :
40 ; สำนักงานคณะกรรมการและวัฒนธรรมแห่งชาติและมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2535 :
2-3)

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการเรียกชื่อแตกต่างกันไปบ้าง แต่โดยรวมแล้ว สื่อพื้น
บ้านในประเทศไทยก็มีความนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี และยังมีรูปแบบที่หลากหลาย
หลายกระจายอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นของตนเอง หรืออาจหยิบยืมมาใช้ในท้องถิ่นของตน
เนื่องจากเห็นว่ามิใช่ประโยชน์ต่อชุมชนและบุคคลต่อการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น ๆ ซึ่งแสดงให้เห็น
เห็นว่าสื่อพื้นบ้านเหล่านั้นได้แสดงถึงบทบาทและความสำคัญในลักษณะต่าง ๆ กันไป ดัง
ปรากฏในแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านว่า ประเทศไทยมีวัฒนธรรมย่อยที่หลากหลายใน
แต่ละท้องถิ่น มีทั้งสอดคล้องกันและแตกต่างกันบ้างในบางพื้นที่ หรือแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง
ก็มี โดยที่วัฒนธรรมย่อยเหล่านั้นมักจะมี "สื่อพื้นบ้าน" รวมอยู่ด้วย และถือเป็นโครงสร้างพื้น
ฐานของการสื่อสารของแต่ละถิ่นนั้น ๆ ที่ได้มีการสืบทอดมาแต่โบราณโดยรวมอยู่ในรูปของคำ
พูด ความเชื่อ วิถีชีวิต ที่แสดงออกถึงประเพณีและข้อมูลต่าง ๆ ผ่านสื่อพื้นบ้านในรูป
ของ สื่อประเพณี สื่อพิธีกรรม สื่อการละเล่น สื่อเพลง เป็นต้น สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้ใช้เป็น
ช่องทางในการสื่อสารในท้องถิ่นของสังคมไทยมาช้านานก่อนที่จะมีสื่อสมัยใหม่ต่าง ๆ เกิดขึ้น
โดยมีแหล่งที่ชาวบ้านจะสามารถมาร่วมได้อย่างเต็มที่ตามแต่โอกาสและสถานที่ที่จัดให้มีสื่อพื้น
บ้านเหล่านั้นขึ้น เช่น วัด ตลาด งานเทศกาล งานบุญต่าง ๆ เป็นต้น (กาญจนา แก้ว
เทพ, 2530 : 31, 37 ; สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2530 : 40-41 ; บุญยงค์ เกศเทศ,
2536 : 47)

จากความคิดข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สื่อพื้นบ้านนั้นได้เข้ามาช่วยให้เกิดประโยชน์นับ
ตั้งแต่โบราณมา และในปัจจุบันนี้สื่อพื้นบ้านก็ยังได้มีบทบาทในการสร้างประโยชน์ให้กับสังคม
การเมือง และเศรษฐกิจ ดังจะพบได้จากการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้สร้างความสามัคคีใน
เรื่องชาตินิยมต่อต้านแนวคิดเรื่องคอมมิวนิสต์ และเป็นจุดสนใจในการเชิญชวนให้ชาวต่าง
ชาติมาท่องเที่ยว เป็นต้น (ทัศนีย์ จันทร, 2533 : 793-795)

สื่อพื้นบ้าน หรือสื่อประเพณี จึงมีความเป็นมาและวิวัฒนาการควบคู่มาพร้อมกับสังคมไทยมานานแล้ว และเป็นที่ยอมรับในระดับท้องถิ่น ซึ่งถ้าได้รับความนิยมนักกว้างขึ้นในระดับภูมิภาค ก็เรียกเป็น สื่อพื้นเมือง และหากได้รับความนิยมนักขยายถึงระดับประเทศ ก็เรียกว่าสื่อประจำชาติ และเมื่อใดที่ได้รับความนิยมนักขยายออกไปจนเป็นที่ยอมรับในระดับสากลก็เรียกว่าสื่อสากล ดังที่สมควร กวียะ ได้เสนอไว้เกี่ยวกับพัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน เป็นแผนภูมิ ดังนี้
(สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2535 : 2)

สื่อสากล (Universal Media)

สื่อประจำชาติ (National Media)

สื่อพื้นเมือง (Local Media)

สื่อพื้นบ้าน (Folk Media)

แผนภูมิแสดงพัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน

หากมองย้อนกลับไปในอดีต จะพบว่าสื่อพื้นบ้านมีความเป็นมาและบทบาทสำคัญมากสำหรับการสื่อสารและการพัฒนาท้องถิ่นก่อนที่จะมีสื่อสารมวลชนรูปแบบต่าง ๆ เกิดขึ้นแต่ในปัจจุบันกลับพบว่าสื่อพื้นบ้านในประเทศไทยนั้นขาดการนำมาใช้อย่างเป็นระบบในการพัฒนา

และเผยแพร่ถ่ายทอดวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ แม้ว่าเริ่มจะมีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านมากขึ้นก็ตาม เช่น ตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งในระดับมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยครู ตลอดจนโรงเรียนประถมและมัธยมต่าง ๆ ก็เริ่มเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ (ศรีจักร วัลทิภาคม : 2521 อ้างถึงใน ปราณี วงศ์เทศ, 2525 : 330-338; สมควร กวียะ, 2529 : 803; อ้างถึงใน จิตตนา หนูณะ, 2533:5; สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2530 :40-41)

สำหรับความหมายของสื่อพื้นบ้านไทยนั้น มีผู้กล่าวถึงคล้ายคลึงกัน และแสดงให้เห็นว่ามีความหมายใกล้เคียงกันคือ แบบแผนรวมทั้งหมดของวัฒนธรรมไทยที่แสดงออกหลายรูปแบบตลอดจนมีระดับของการสื่อสารที่รวมถึงตั้งแต่ การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม ตลอดจนการสื่อสารมวลชนที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น ๆ

สมควร กวียะ (อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2535 : 41) กล่าวถึงสื่อพื้นบ้านไทยว่า หมายถึง วัฒนธรรมทั้งหมดที่คนไทยและสังคมไทยได้สร้างสรรค์ขึ้น และสั่งสมกันมาแต่อดีตจนกลายเป็นเครื่องมือที่ส่งรับและเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์ และเอกลักษณ์ของระบบสังคมไทย ปรากฏให้เห็นในรูปของคำพูด ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี การละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีกรรม ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิต

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2530 : 40) ได้ให้ความหมายของสื่อพื้นบ้านว่าเป็นรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่ม หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคน ที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดความเคยชินเป็นประเพณี และครอบคลุมถึงประเพณี ภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ฯ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอนเอาไว้ให้เป็นที่ยอมรับตรงกัน ดังนั้นสื่อพื้นบ้านจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า "สื่อประเพณี" สื่อพื้นบ้านจึงครอบคลุมการแสดงต่าง ๆ เช่น เพลง ระบาย ละคอน การละเล่น และกีฬา ที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนาวิสาสะ ตลอดจนประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดการสื่อสาร

จากความหมายข้างต้น จะพบว่าสื่อพื้นบ้านโดยทั่วไปนั้น เปิดโอกาสให้เกิดการสื่อสารที่มีการสอดแทรกข่าวสารต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้คนดูมีส่วนร่วมจึงเป็นที่นิยมนำมาถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน ตลอดจนมีความยืดหยุ่นในการนำมาดัดแปลงปรับปรุงให้เหมาะสมและเหมาะแก่การนำมาใช้ในการพัฒนา (กาญจนา แก้วเทพ, 2530 : 37 อ้างถึงในงาน จิตตนา หนูณะ, 2533 : 5; สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2535 : 44 และ 49)

เมื่อนำความหมายและลักษณะเฉพาะของสื่อพื้นบ้านมากล่าวโดยสรุปแล้ว สื่อพื้นบ้านจึงได้แก่ บุคคล คณะบุคคล ตลอดจนเครื่องมืออุปกรณ์ที่เกี่ยวกับการแสดงและสิ่งซึ่งแสดงออกทางวัฒนธรรมของชาติที่มีการสืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยที่สื่อพื้นบ้านจะมีรูปแบบแตกต่างกันไปในแต่ละประเภท ก่อให้เกิดการสื่อสารและถ่ายทอดข่าวสารภายใต้ระบบวัฒนธรรมนั้น ๆ

สมควร กวียะ (อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2535 : 42-43) ได้แบ่งประเภทของสื่อพื้นบ้านไทยไว้ 5 ประเภทตามลักษณะช่องทางการสื่อสารหรือครรลอง (Channel) ดังนี้

1. ครรลองโสต ได้แก่
  - 1.1 เพลงและดนตรี เช่น เพลงกล่อม เพลงไทย (เดิม) เพลงแคน
  - 1.2 การบอกเล่า เช่น คำพังเพย นิทาน เรื่องตลกพื้นบ้าน
2. ครรลองทัศน์ ได้แก่
  - 2.1 การอ่าน เช่น วรรณคดีไทยต่าง ๆ
  - 2.2 จิตกรรมและปฎิมากรรม เช่น ลายไทย พระพุทธรูป ภาพเขียนฝาผนัง
  - 2.3 สถาปัตยกรรม เช่น เรือนไทย โบสถ์ โรงหนังตะลุง
  - 2.4 อุปกรณ์การแสดง เช่น ฉากลิเก เครื่องแต่งตัวรำไทย
  - 2.5 ของเล่นของใช้ เช่น เขียนหมาก ภาชนะใบตอง กระบวยตักน้ำ
  - 2.6 ภาษาท่าทาง เช่น การโบลามาไหว้ การยิ้มแย้มโอบอ้อมปราศรัย

3. ครรลองโสตทัศน ได้แก่
  - 3.1 การเชิดหุ่น เช่น หุ่นกระบอก หนังตะลุง
  - 3.2 การพ้อนรำ เช่น เชิ้งกระต๊อบ รำลาวกระทบไม้ รำฉุยฉาย
  - 3.3 ละครและพ้อนรำ เช่น โขน ลิเก โขนรา
  - 3.4 การละเล่น เช่น เพลงเรือ เพลงฉ่อย ลำตัด
  - 3.5 พิธีการและวิถีชีวิต เช่น พิธีบวง ทาบุญ ลอยกระทง การสวดมนต์ การไปวัด
4. ครรลองรส หรือ กลิ่น ได้แก่
  - 4.1 อาหารไทย
  - 4.2 ดอกไม้ไทย
5. ครรลองทักษะ (knowing by doing) ได้แก่ การกระทำ หรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรม หรือการผลิตประเพณีต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น การร่วมร้องรำทำเพลง การร่วมขบวนแห่ การเขียนภาพลายไทย การเข้าพิธีหรือการใช้ชีวิตแบบไทย เป็นต้น

จากลักษณะของสื่อพื้นบ้านที่ได้จัดแบ่งตามช่องทางในการรับสื่อข้างต้น จะเห็นว่าสื่อพื้นบ้านไทยนั้นมีหลากหลายทั้งที่อาศัยการรับรู้ผ่านการฟัง ผ่านการดู ผ่านการฟังและดูพร้อมกัน ผ่านการลิ้มรสและดมกลิ่น และผ่านการฝึกฝนการลงมือปฏิบัติและเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

การที่สื่อพื้นบ้านมีรูปแบบแตกต่างกันส่งผลให้เกิดประโยชน์ในการนำมาใช้งานด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคล ชุมชน และสังคมโดยรวมซึ่งแสดงถึงสื่อพื้นบ้านนั้นมีบทบาทในฐานะที่เป็นสื่อและก่อให้เกิดการสื่อสารในชุมชน

บทบาทของสื่อพื้นบ้านไทย

บทบาทของสื่อพื้นบ้านไทยนั้น สามารถสรุปได้ตามแนวทางที่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์กันมาแล้วทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนี้

1. บทบาทในการผดุงรักษาวัฒนธรรม และแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ของชาติ
2. บทบาทในการเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ และรักษาความสัมพันธ์ทางเครือญาติและชุมชน
3. บทบาทในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปะวัฒนธรรม โดยการทำข่าวสารที่เน้นนำใจผ่านสื่อพื้นบ้าน
4. บทบาทในการผ่อนคลายความเครียด ความกดดันทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่อาจมีข้อห้าม เช่น เรื่องการแสดงออกทางเพศ ความกร้าวร้าว เป็นต้น
5. บทบาทในการสร้างความสามัคคีในกลุ่ม เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนและชาติ
6. บทบาทในการทำให้ความบันเทิง สนุกสนานเพลิดเพลิน
7. บทบาทในการอบรม สั่งสอนคุณธรรม ค่านิยม ความประพฤติ ฯ แก่บุคคลและสังคม
8. บทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว นามาซึ่งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม และรายได้เข้าประเทศ และท้องถิ่น (ณรงค์ เสงี่ยมประชา, 2531 : 17; สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2532 : 56, 108 และ 125; สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533 : 87-102; ชาลี ถาวรานุรักษ์, 2534 : 7-8; สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติและมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2535 : 26; เสรี พงศ์พิศ, 2536 : 38, 41-46 และ 59-60; บุญยงค์ เกศเทศ, 2536 : 20)

เมื่อก้าวถึงสื่อพื้นบ้านทั้งในด้านความหมาย รูปแบบ และบทบาท จะพบว่าสื่อพื้นบ้านมีการเกี่ยวโยงและใกล้ชิดกับเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านมาก จึงควรที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาประเทศ เพื่อเป็นภาพของสื่อพื้นบ้านในอีกลักษณะหนึ่งโดยมองผ่านแนวคิดดังกล่าว

แนวคิดในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาประเทศ

เสรี พงศ์พิศ (2536 : 46-56) กล่าวถึง แนวทางการทำงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อการพัฒนาประเทศว่าเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อนำ

มาใช้ในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภายใต้บริบทของสังคมและชุมชนซึ่งจะสัมพันธ์กับชีวิตในด้านต่าง ๆ ตามที่เป็นจริงมากขึ้น สามารถจำแนกได้เป็น 4 ลักษณะคือ

1. การอนุรักษ์ เป็นการเก็บรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้านทั้งที่เป็นวัตถุและมีชีวิต วัตถุ เช่น สิ่งของเครื่องใช้ โบราณวัตถุ ลานอกเล่า นิทาน ตำนาน การละเล่น ฯ ที่มี การทำขึ้นทั้งจากส่วนกลางโดยราชการ และจากเอกชนหรือบุคคลที่สนใจซึ่งทำด้วยใจรัก ถือเป็น ส่วนหนึ่งในการศึกษาค้นคว้าพัฒนาการของสังคมในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชน เช่น พิพิธภัณฑ์ บ้านม่วง ซึ่งริเริ่มโดยพระและชาวบ้าน ต่อมาได้รับความร่วมมือจากอาจารย์มหาวิทยาลัย ศิลปากรในด้านการค้นคว้าและรวบรวมตลอดจนการจัดตั้งสร้างอาคารเป็นที่เก็บสะสม (คู่มือแม่กลอง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม, 2536 :290-291) เป็นแนวทางหนึ่งในการ ส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ทำในสิ่งที่เขารักและสนใจ ซึ่งจะเป็นผลดีในการสืบทอดรักษาและ พัฒนาต่อไปได้เพราะชาวบ้านได้มีบทบาทริเริ่มและจัดตั้ง เนื่องจากมีตัวอย่างให้เห็นแล้วว่ านบางแห่งหน่วยงานรัฐได้จัดตั้งริเริ่มด้วยคิดว่าดีเหมาะสมแต่ชาวบ้านกลับไม่สนใจดูแลรักษา สืบทอดด้วยไม่เห็นความสำคัญหรือคุณค่า

"เช่นเดียวกับการอนุรักษ์งานมรดกประเพณีต่าง ๆ การละเล่น ดนตรี การฟ้อนรำ ศิลปหัตถกรรม การสนับสนุนที่ถูกต้องมิใช่การไปเกณฑ์คนให้มาทำมาเล่นปีละครั้งเพื่อการ ท่องเที่ยวแต่ควรจะทำให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าอย่างสม่ำเสมอเรื่อง ให้สิ่งเหล่านี้สามารถ อยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน" โดยที่ทางราชการจะช่วยได้คือการค้นหา ภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้าน ให้บุคคลเหล่านี้ได้ทำในสิ่งที่เขารักและมีความ สามารถซึ่งชาวบ้านจะเกิดความภาคภูมิใจ มิใช่เรื่องที่มองว่าตนเองต่ำต้อยกว่าผู้กระ แสวัฒนธรรมจากส่วนกลางมิได้

2. การฟื้นฟู เป็นการนำวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีประโยชน์และเหมาะสมกลับมา ใช้ใหม่ เช่น ประเพณีการลงแขก การเล่นดนตรีบางประเภท ฯ ให้กลับฟื้นคืนมาใหม่ ซึ่ง ต้องอาศัยทั้งเอกชนและราชการร่วมมือกับชาวบ้านโดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบให้ สมสมัยแต่ยังคงเนื้อหาหรือเป้าหมายเดิมที่มีคุณค่า ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ โดยที่ชาวบ้านได้มี

โอกาสเห็นได้ถ่ายทอดกันเอง เรียนรู้ด้วยกันเองเนื่องจากชาวบ้านจะเข้าใจในสภาพความคิด ความเชื่อของเขาเอง เป็นทั้งวิทยากร ผู้ถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ซึ่งองค์การพัฒนา เอกชนและภาครัฐต้องช่วยเป็นตัวประสาน มิใช่เป็นผู้ทำให้

3. การประยุกต์ เนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง การประยุกต์วัฒนธรรมพื้นบ้านจึงมีมาตลอดเพียงแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น เราต้องมองและเชื่อมั่นชาวบ้านว่า เขามีความสามารถในการประยุกต์วัฒนธรรม เช่น การทำบุญข้าวเปลือกเพื่อจัดตั้งกองทุนข้าวประจำหมู่บ้าน การทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้ การทำนากระชับมิตร เป็นต้น ซึ่งต้องให้ชาวบ้านได้สานต่อและริเริ่มคิดกันขึ้น โดยที่องค์กรจากภายนอกอาจช่วยเป็นเพียงผู้ประสาน หรือแสวงหาข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้าน

การประยุกต์นั้น เป็นการผสมผสานระหว่างของเก่าและของใหม่ กลายเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิธีการหรือรูปแบบใหม่ที่เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ทั้งนี้โดยมีพื้นฐานมาจากรากเหง้าเดิมในวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น ๆ การประยุกต์จึงเป็นการสัมผัสหรือการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคมระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่าง ดังนั้นวิธีการนี้ในวิชาการและหน่วยงานอื่น ๆ จากทางการและเอกชนจะมีบทบาทในกระบวนการนี้ได้ เพราะเป็นตัวแทนของแนวคิดวัฒนธรรมใหม่มีความรู้และข้อมูลในระบบใหม่ ซึ่งหากนำมาประสานกับวัฒนธรรมเดิมของชาวบ้านที่มีความรู้และข้อมูลในระบบเดิม ร่วมกันหารูปแบบที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนหรือท้องถิ่นแล้วจะทำให้การประยุกต์นั้นเกิดผลดี เป็นที่ต้องการของชาวบ้าน

4. การสร้างใหม่ คล้ายการประยุกต์ เพียงแต่มีส่วนเก่าน้อยกว่าส่วนใหม่แต่ต้องระวังมากเนื่องจากการสร้างใหม่อาจไม่เหมาะสมและไม่เป็นที่ต้องการของชาวบ้านดังนั้นจึงต้องพิจารณาว่าเป็นความต้องการที่แท้จริงและเกิดประโยชน์เหมาะสมกับสภาพแต่ละท้องถิ่นเสียก่อน

การสร้างใหม่ทางวัฒนธรรมนี้ถือเป็นพลวัตทางวัฒนธรรม เพราะหากสิ่งใหม่นี้
เกิดประโยชน์จริงและเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่และท้องถิ่นของชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะ
ดำเนินการต่อไปจนในที่สุดเมื่อเวลาผ่านไปก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้น

การสร้างใหม่จึงต้องพิจารณาและคำนึงถึงชาวบ้านเป็นหลัก กล่าวคือวัฒนธรรม
ใหม่นั้นมีผลในการเพิ่มคุณภาพชีวิตของชาวบ้านหรือไม่ เพียงใด ชาวบ้านพร้อมและเต็มใจรับ
หรือไม่ เขามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากน้อยแค่ไหน เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่
เพียงใด อย่างไรก็ตามต้องคำนึงด้วยว่าจะต้องให้ชาวบ้านเป็นตัวถ่ายทอดสืบต่อกันมา
จนชาวบ้านเกิดความมั่นใจและยินดีที่จะรับวัฒนธรรมใหม่อย่างไม่มี絲毫คลุมเครือหรือไม่ เต็ม
ใจจะรับแต่ต้องรับ และที่สำคัญวัฒนธรรมใหม่นี้ควรมีเป้าหมายในการนำไปสู่การพัฒนาตนเอง
และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชาวบ้าน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านและวัฒนธรรมมอญ ที่นำมารวบรวมไว้นี้แสดงให้เห็นถึง
เห็นถึงบทบาทของสื่อพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ ทั้งที่สอดคล้องและแตกต่างกันในแต่ละสื่อพื้น
บ้านที่มีต่อบุคคลและชุมชน ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมมอญที่เกี่ยวกับสภาพทางสังคมไทยใน
พื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2524 : 197-199) ได้ศึกษาเรื่อง "วิเคราะห์สารัตถะ
เพลงกล่อมเด็กภาคใต้" พบว่ามีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

1. ชับกล่อมเพื่อให้เด็กหลับเร็ว
2. สร้างความบันเทิงใจ

3. เป็นเครื่องมือสื่อสารที่ชาวบ้านคุ้นเคยทำนองเดียวกับสื่อมวลชน เพราะทำให้
ความรู้ทั้งทางภูมิศาสตร์ เหตุการณ์ในสังคม วรรณกรรม ความรู้ในการพัฒนาด้านร่างกาย
อารมณ์ และสติปัญญาตามวัย ความเข้าใจในชีวิตและสังคม ตลอดจนแนะแนวทางการ
ดำเนินชีวิต เป็นต้น

4. ปลุกฝังคุณสมบัติของการเป็นกุลบุตรกุลธิดา ได้แก่ กิริยามารยาท การครองตน การศึกษาหาความรู้ เป็นต้น

5. บกบักรักษาบทสฐานของสังคม เช่น การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี การจรรโลงศาสนา เป็นต้น

6. บกป้องสิทธิหน้าที่อันพึงมีพึงได้โดยชอบธรรมจากสังคม เช่น การท้วงติง การใช้อำนาจหน้าที่เกินขอบเขตของบุคคลบางคน หรือปัญหาเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นต้น

สุกัญญา สุจฉายา (2525 : 198-199) ได้ศึกษาเรื่อง "เพลงปฐพีพากษ์ : บทบาทของชาวบ้านไทย" พบว่ามีบทบาทต่อสังคมไทยที่สำคัญ คือ

1. สร้างความบันเทิง มีเนื้อหาสนุก จังหวะและลีลาสนุกสนาน
2. สร้างความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น ระหว่างทีมงาน มีการขับร้องเพลงเกี่ยวข้าว เป็นต้น
3. ให้การศึกษาแก่คนในสังคม เพราะมีการสอดแทรกความรู้ทางโลก และทางธรรม เช่น ความรู้เกี่ยวกับกำเนิดชีวิต ประวัติพุทธศาสนา เป็นต้น
4. ระบายความกดดันอันเนื่องมาจากภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น พูดถึงปัญหาค่าเช่าบ้านในเพลงระบำพื้นบ้านของจังหวัดนครนายก เป็นต้น
5. ระบายความทุกข์อันเนื่องมาจากกฎเกณฑ์ประเพณีและค่านิยมบางประการโดยเฉพะการแสดงออกทางเพศ
6. บันทึกเหตุการณ์และวิพากษ์วิจารณ์สังคม เช่น การเกณฑ์ทหารไปรบกับฝรั่งเศสในสมัย ร.ศ. 112 (เพลงเรือภิกษุพร้อม) เป็นต้น

วีระ บารุงรักษ์ (2529 : 6) กล่าวถึงคุณค่าของวัฒนธรรมและศาสนาในการนำมาใช้ประโยชน์ ดังนี้

1. ช่วยสร้างเอกลักษณ์ของหมู่คณะ โดยเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดำเนินชีวิตเพื่อจุดหมายเดียวกัน สร้างความแตกต่างจากชาติอื่น ๆ

2. ช่วยสร้างศักดิ์ศรีของหมู่คณะ ท้าให้นักนชาตภาคภูมิในงานวัฒนธรรมของตน และของชาติ แสดงถึงวัฒนธรรมที่ดงามเป็นที่ยอมรับของชาติต่าง ๆ

3. ช่วยสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ ท้าให้สมาชิกในสังคมยึดเป็นแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกัน ก่อให้เกิดระเบียบแบบแผนเดียวกันในสังคม ท้าให้ช่วยลดความขัดแย้งต่าง ๆ ลง

4. ช่วยสร้างเสริมความมั่นคงในหมู่คณะ เมื่อมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมภายในกลุ่ม เป็นเครื่องเชื่อมร้อยจิตใจของคนในสังคมนั้น ๆ ให้เกิดความผูกพันกัน และเกิดความมั่นคงตามมา

จิตตนา หนูณะ (2533 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง "บทบาทและความเสื่อมสลายของรองเง็งตันหยง" พบว่ามีบทบาทหน้าที่สำคัญ 5 ประการคือ

1. การให้ความบันเทิง
2. การให้ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมความเคลื่อนไหวของชุมชน
3. การให้การศึกษอบรม ชี้แนะทางพึงปฏิบัติและไม่พึงปฏิบัติ
4. การรายงานวิพากษ์วิจารณ์สภาพเหตุการณ์และสังคม
5. การก่อให้เกิดการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม และสร้างบูรณาการทางสังคม

จารุวรรณ ธรรมวัตร (อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2535 :5) ได้ศึกษาเรื่อง "บทบาทของหมอลำต่อสังคมไทยอีสาน" พบว่า หมอลำมีบทบาทต่อสังคมอีสานดังนี้

1. สร้างความมั่นคงทางจิตใจ รักษาความสัมพันธ์ในชุมชนเครือญาติให้เป็นไปอย่างแน่นแฟ้น
2. ท้าให้เกิดการรวมตัวที่เป็นเอกภาพ และให้ความบันเทิงใจ
3. ให้การศึกษาแก่มวลชนทั้งผู้แสดงและผู้ชม
4. เป็นสื่อมวลชน ช่วยกระจายข่าวสารไปสู่ประชาชน

นอกจากงานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทของสื่อพื้นบ้านแล้ว ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมมอญ ซึ่งเป็นงานวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา ที่มีความน่าสนใจและทำให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของชาวมอญในสังคมไทยในพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

สุภรณ์ โอเจริญ (2519 : 265) ได้ศึกษาเรื่อง "ชาวมอญในประเทศไทย : วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น" ได้สรุปว่า วัฒนธรรมมอญนั้นมีการสืบทอดกันมาช้านาน โดยเฉพาะงานประเพณีที่ชาวมอญถือว่ามีความสำคัญมาก ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ซึ่งขึ้นชื่อมากที่อำเภอพระประแดง เป็นที่รู้จักและเป็นเอกลักษณ์เป็นของตนเอง แม้ผลการวิจัยจะพบว่า ชาวมอญอำเภอพระประแดงได้มีการผสมกลมกลืนและปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่มากกว่าชาวมอญ ที่ตำบลบ้านม่วง จ.ราชบุรี และชาวมอญ ที่ตำบลคลองควาย จ.ปทุมธานี ก็ตาม

นิยพรรณ วรรณศิริ (2521 : 29) ได้ศึกษาเรื่อง "วัฒนธรรมสัมพันธ์ในประเทศไทย : ความสัมพันธ์ระหว่างมอญไทย" พบว่า

มีความสัมพันธ์แบบเป็นมิตรกัน หรือความสัมพันธ์เชิงบวก (Nonantagonistic Relationship หรือ Positive Relationship) คือ มีการยอมรับการเป็นกลุ่มพวกเดียวกัน ไม่มีอคติหรือการแข่งขันกัน แม้ชาวมอญจะมีภาษา ประเพณี ความเชื่อเป็นของตนเอง และยังมีการรวมกลุ่มกันในสังคมของตน แต่ชาวมอญก็สามารถใช้ชีวิตเข้ากับชาวไทยได้ จึงมีความแตกต่างกันจากชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ในเมืองไทย

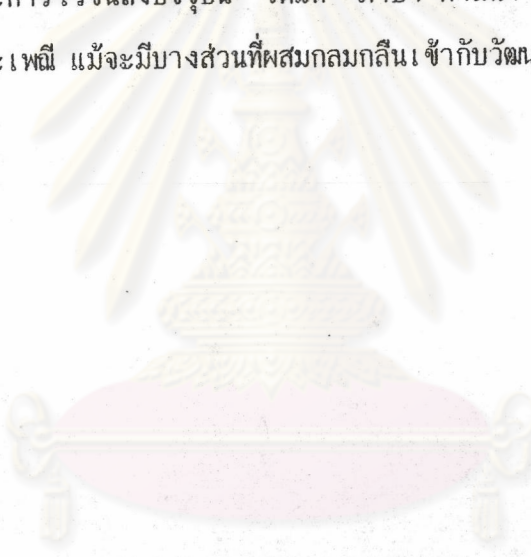
ดวงกมล สุคนธ์ทรัพย์ (2524: 45-46) ได้ศึกษาเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมและสวัสดิการของชาวมอญพลัดถิ่น" พบว่า

ชาวมอญยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้ โดยเฉพาะงานวันชาติมอญในเดือน 3 (นับตามจัตราศดิ) งานสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นวันที่แสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างเต็มที่

Brian L.Foster (1971 อ้างถึงใน ไฉน สนสกุล, 2535 : 10) ได้ศึกษา "ชาวมอญในจังหวัดปทุมธานี" พบว่า

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวภายในกลุ่มชาวมอญ ได้แก่ ภาษา ศาสนา และ ขนบธรรมเนียมประเพณี

ไฉน สนสกุล (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง "การธำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญบางขันหมาก จ.ลพบุรี" พบว่า ชาวมอญบางขันหมาก มีการปรับตัวให้เข้ากับคนไทยซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ได้เป็นอย่างดี โดยมีความสัมพันธ์แบบยอมรับกัน อย่างไรก็ตาม ชาวมอญบางขันหมากยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มตนมาจนกระทั่งปัจจุบัน ได้แก่ ภาษา ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ และ ขนบธรรมเนียมประเพณี แม้จะมีบางส่วนที่ผสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมไทยบ้างก็ตาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย